

СТРАЖИЛОВО

ВЛАСНИК И УРЕДНИК

ЈОВАН ГРЧИЋ

У НОВОМ САДУ, 25. СЕПТЕМБРА 1894.

ПЕСНИШТВО

ОРЛУ

рлуј. орле. у царству слободе
 Под закриљем божијега мира,
 Куд вјетрови окриљени броде
 И стере се сунчева порфира.

Са прашине, са овога блата.
 Куд се први поворима вуку,
 За те, орле, око ми се хвата,
 Теби пјесма диже се у звуку.

Ти си краљем највиших добара,
 Твоја круна мрака се не боји,
 Над таштином земаљских владара
 Муње ричу са висина твоји'.

У тријумфу, к'о распетог Бога
 Сјајна вјера, подижу те крила,
 Величанством орловања твога
 Клићеш славу неумрлих сила.

О, како су ништава и мала
 Сва створења, која земља храни!
 А теби је промисао дала
 Свога храма престо обасјани.

Озго гледаш свјетов', што блуде
 По пучини самрти и гробља,
 Гледаш силне како слабир суде,
 Слушаш лелек потиштеног робља...

Да, вјек овај ништа друго није
 До ли борба тигрова и људи:
 Побједнику урнебес се вије
 Из повора разуздане блуди;

На гомили оборене жртве
 Перон кличе. ликтори са страна,
 Мале снаге, клонуле и мртве,
 Тигровима у чељустима храна;

А богове свјетлости и дана
 Бичем гоне под теретом тешким,
 Смрћу казне дјела обасјана —
 Трнов вјенац главама витешким;

Храм Темидије под погама стоји,
 Зажижника пред олтаром нема,
 Анђео се пред сатаном боји
 А узору опјело се спрема.

Слаби трпе... с вихорима јада
 У лелеку подиже се клетва,
 Свјетла вјера Мученика пада,
 Зној сирјака силницима жетва.

Сјајне мисли душа херувимских
 Крвав демон са поразом стиже;
 Гледај, орле, нискост дјела ниских
 Како људе у висине диже...

О, и ја бих славе и висине,
 Али славе само дјела славни',
 А пред којом страшна слава гине,
 Народима што слободу брани.

Ја бих славе, која свјетли миром,
 Која кида окове са рука
 И испира живота путиром
 Ране људских невоља и мукâ.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

Ја бих славе, која свето блиста
 К'о престоље сунчевих висина,
 Која крјепи као вјера чиста
 На Голготи распетога Сина.

Ја бих славе што би анђо била!
 Висине бих!... Али заман снови!
 О ти, орле, дај ми твоја крила,
 Син кршева да зраком заплочи;

Да се вине са гомиле мука
 У свјетове, које зраци воде,
 Да ишчезне као трепет звука
 У бескрају небеске слободе!...

Алекса Шантић

рам разорен стоји — душа моја млада,
 Спокојство и сан...
 И од храма светог немира и јада
 Постао је стан.

Порушени пали божански кумири,
 Посрнуо над,
 И час разорења ту се нагло шири
 И царује сад.

А твој лик небесни, лепо моје лане,
 И сад стоји там,
 И ако је срце испратило дане
 И радост и плам.

О, тај лик божански, тај идол спасења
 И заноса мог,
 Претрпниће ужас и сва разорења
 Ал' остаће бог!...

Јов. А. Дучић

С А Н

ЦРТИЦА ИЗ САРАЈЕВА

Нећиља је а јутро.
 Вјетар чини све: фију-ју-ју, разно-
 сећи смрзнут снијег по сокацима; не да
 ока отворити.

Ја се увио у свој кратки ћурчић, прите-
 гао му пешове, задржавајући да их вјетар не
 развије. па уситнио брзо кораке најглавнијом
 сарајевском улицом те хоћу свом аги на дућан
 да пазарим нешто еспана.

Свијет, хучући од студени, јури куд ко.
 Срби православни журе у цркву а муслимани
 отварају своје радње те ложе и распирују
 мангале...

Од великог вјетра чују се само ријечи:
 добројутро! асаламалећи! па више ништа.

Велик и црн облак надвјесио се па расип-
 ље снијег као из вреће.

Таман ја аги на ђефенак а ага: »ошћел-
 дум! добро дошао!«

»Добро јутро! Боље вас нашао! Како је?«
 Сједосмо.

Па смо позадује разговарали и пили каву,
 па онда почесмо нешто и од посла. Пазарио
 сам што ми је требало, потрпао у сепета и
 зашио у ђебета неколика свежња...

Кад бијах готов, предадох момку да однесе
 у хан, ђе сам на конаку, а ја ћу мало да се
 увратим код неких познаника и пријатеља.

Тако идем, идем улицом замишљен, док ме
 неко не потеже од остраг за рукав. Обазри-
 јех се, кад ли оно мој најбољи пријатељ Мићо.
 »Здраво! здраво!« — повикасмо скоро обо-
 јица у један мах, па се онда поздрависмо и
 пољубисмо.

»Како си, Бога ти? Како ти је на дому?«
 пита он.

»Добро,« рекох, »хвала Богу. Како код вас?«

»Па живи се, како је дао Бог!«

»Па ђе си, чојече? Ти се, како видим, не би
 мени ни увратио.«

»Ма бих и пошао сам био баш да обиђем
 неке своје пријатеље, па ево управ не знам
 управо ни сам куда идем... Пазарих нешто,
 ето, код Салијаге, нешто арча и ћуре...«

»Ја пошао у цркву па из далека те опазео
 те све се варам: је ли он, није, док не приђох.«

»Видиш, ја се ето и не сјећам да је данас
 нећиља; збунили ме неки послови, па не знам
 ни ђе ми је глава, а вала ето кад се тако
 тревило те ћеш ти у цркву па ћу и ја с тобом.«

Тако у разговору дођосмо до старе цркве. Уђе он први па ја за њим.

Бјеше велика тишина, и ако је свијета било пуно. Само су се појци за цјевницама чули, као оно матице у кошници.

Лагани облаци дима од тамјана лелујали се тамо амо; једва се назирао стари прото Баковић са сиједом брадом до паса, ће мирно и побожно оборене глава пролази поред олтара, а у руци му златан крст, који је одсјајивао кроз онај дим од тамјана као сунце кроз маглу...

Колико сам био у цркви и како сам изашао, ни сам ти не умијем казати. Тек знам да сам са Мићом био у неким бољим кућама мојих познаника и да су нас добро дочекивали и услужили.

Домаћице, па њихове кћери и остали млађи, све је то смјерно, све са стидом на лицу и оним нашим красним поносом, да човјеку од милоте срце игра...

Чак дођосмо и до једног кола. Дјевојке су пјевале оне наше дивне севдалинке, Ех да ти их бјеше само видјети, рекао би: то су нагоркиње!

Према оном њихову красном струку народно им одело доликоваше дивно. Лица пуна, а здрава и румена, као од мајке рођене; очи им као хитра муња, па кад те пресијеку њима чисто осјећаш у срцу неку хладноћу...

Таке исте виђаш и код куће засуканих рукава, код сваког домаћег посла...

«Видиш ли тај вијенац вила,» рече Мићо, пруживши руку на коло, »то су будуће српске мајке, те ће рађати Србе соколове и док год буду таке, дотле ће нас пратити свака срећа и берићет.»

Тако у разговору сиђосмо низ коваче, док се на једном зачу за нама коњски топот; ми мишљасмо нечији сватови, али Мићо се обзрије па ће.

»Наша момчадија! Овако сваке пећиље и празника, позатварају дућане, па ишјећу мало на коњима, те се по кад кад утркују и играју цилита.»

Гледам коње а гледам па њима младе српске соколове; оно красно одијело па га зачинило свијетло оружје... бијесни коњи, још бјешњи јунаци, да би им се и царева гарда с пута уклонила!...

Ех, Боже мој мили и драги... срце ми се разиграло а душа... расте... расте, па ме поче нека потајна струја дизати у облаке...

постадох лагацак као голубље перце... и у томе заносу узвикнух:

— Овамо ви, све соколице и соколови! Овамо ви, узданице свога милог народа! Овамо на моје слабе груди, да вас изгрлим и ижљубим... вас, темељу срећније будућности свога народа...

Они силно насрнуше као вихар... Наста тајац, само што се чује љубљење, братимљење и боли се стадоше исповједати уздахом и погледима.

Силан се глас преко нас зачу: »Благословен Бог наш — — — — — и во вјеки вјеков. Амин!«

Натиште се црн и страشان облак.... један.... други.... трећи.... и подиже се страшна бура, тако страшна, да је страшније у животу никад не виђох, па ми то све у једном часку прогута.

Дрхтао сам као прут...

Дрвље се мотало до земље и из корјена ломило.... сав снијег, што бијаше на земљи, подиже се горе....

То трајаше неко кратко вријеме, да ја управо не знадох шта се збива са мном... Само се изненадих, кад се наједанпут обретох с ону страну Миљацке.

Гледам око себе — нема никога!

Упутих се царевом улицом управ царевој Ђуприји. Кад дођох онамо, од Ђуприје ни трага, већ само бијаху ударени високи јелићи, као телеграфски дирјечи и преко њих једек, за који је спојена мрежа у облику зембиља.

Чим јој приђох ближе, мрежа се одмах подиже с оне стране и дође по једеку па се лагано спусти близу мене.

»Сједај!« викну неко иза мојих леђа.

Обазријех се а оно стоји као неки чиновник са свим озбиљна лица и понашања.

»Шта сједај?« рекох му мало набусито.

»Улази па сједи!« одговори он истим гласом.

»Не ћу ја ту! Ја хоћу преко Ђуприје!« одговорим му.

»Сједи! Шта булазниш? Видиш да ту нема Ђуприје.«

»Ја не ћу у мрежу!«

»Шта не ћеш! Мораш!« поче он опорије.

»Баш не морам!« рекох. »Ко мене може наћерати на оно што ја не ћу?«

»Дедер одмах сједај, ако си свој пријатељ и ако хоћеш да ти је здрава глава!« процера се други глас па ме онда у једном часу склеп-

таше више руку и бацише унутра у мрежу и мрежа се подиже.

Док се ја домислих да искочим, дотле сам већ висио над средином саме Миљацке!... Мрежа се лијено и лагано спушти на другу страну... Ја изађох па погледах око себе. Свијета доста, али никога не могу да видим позната...

Ношња друга, језик други...

Док се ја тако мувах тамо амо, испаде неотклен преда ме мој Мићо као из рукава. Ја какви је, јади га убили! Утегао се у некакве памдре пеливанске, па се увија као чењгија!

»Ма што си таки, по Богу брата?« пита га.

»А што?« чудило се он бојаги. »Овако сам,« вели, »спретнији и много лаганији; ово је сад у моди и ти ћеш, вели, овако!«

»Боже ме сачувај!« рекох. »Зар да ми се свијет смије?«

»Какви свијет?« вели он. »Садањи се свијет смије ономе, што је само паметно, а обожава и поштује којекакве лудорије... Таки је данашњи свијет...«

Некако се магла натупшила од воде, ми ударисмо једним соваком, мени се нешто спотаче, тако да мал не ударих на врх носа. Мићо погледа онамо шта ми је запело и истеже из земље половину од некаке тамбурице.

»Их, ране моје!« рече. »Можда је ова тамбурица некада ударала под пендером најлепше Сарајке... најдиввију харију, уз коју ђевојачко срце поиграва... Много их је видиш, овај комадић на пендер измамио, и пробудио иза слатког сна а сад ево труне у земљи... без спомена!...«

»Па ваљда и сада има онаких ђевојака, какве сам ја видио?« пита га.

»Има — вели — ђевојака, али нема — ни једне Сарајке!...«

У том дођосмо испред Ташлијана. Све гледам и лијево и десно, не ћу ли опазити кога од наших познатих трговаца; знам већ ће је која радња била, да ми нико и не казује, али ђегод уђем сједе неки непознати страни људи, из друге земље...

Некакво дијете приђе к нама и упита:

»Шта тражите, чико?«

»Ма тражимо, дијете — рекох — ових наших трговаца па ја не знам...«

Оно се некако тужно и безазлено насмија

па у тињи часак донесе некакву запаљену буктињу

»На вам« — вели — »ово па просвјетлите себи, јер тако не ћете моћи наћи.«

Узесмо буктињу па завири онде, завири оvdје... што нема — нема.

»Ма шта је ово, Мићо, рећи, ако си брат?« пита га.

»Не знам ни ја!« вели он.

Тако дођосмо пред једну велику озидану кућу, на којој бијаше спријед написано на једној великој табли са крупним словима:

»*Оvdје се растичу милијони а стјече господство!*«

Који је ово ђаво? мислим се ја у себи.

»Ха, оvdје су наши!« повика Мићо. »Ако их оvdје не нађемо, онда их није више не нађосмо!«

Унутра дераше некака музика у стотину разних гласова...

Таман да уђемо унутра, а на друга врата изађе неколико младића; бијаху мршави и изнурени као да су тавновали у азачкој тавници по десет година! Обучени у некако тијесно и чудновато одјело попут Миће, пошаху на раменима некаква писаћа пера, те се увијаху под њима, као да су од олова...

То бијеху синови наших трговаца и свију сам их скоро познавао.

»Ено их!« рече Мићо.

»А што су онаки?«

»Па оно су сада, овај... оно су... господа!...«

»Каква господа?«

»Господа, господа, као писари и тако...«

Све хоћу да их зовнем по имену а не да ми се нешто.

»А камо им њихови родитељи, њихови онаки дућани и трговине? Што не раде, кад имају?«

»Какве трговине и дућани? Што ће се они тамо знојити и патити, кад овако лакше пада пара... Ето, нек се други муче...«

»Јадни сиромаци-какви су« — рекох — »а какав ли ће њихов пород бити!...«

У мал се не преварих те не рекох, задубљен тако у прошлост: Бог да им душу прости!... али се брзо од тога тргох...

У том зазвонише звона на новој цркви.

»Хајдмо!« викну Мићо.

»Куда?«

»У цркву.«

»Хајд вала« — рекох — »да се бар тамо помолимо Богу од ове данашње булазни...«

Кад уђосмо у цркву, угледасмо десно много некаких официра под сабљама; на лијевој страни је било доста женскиња, особито дјевојака; познавао сам их по лицу само, на себи имађаху туђинско одјело: некаке крпе и репове низа се, некаке роге, перушке и ђаволе, буди Бог с нама, шта ли! Махале су главама овамо на официре а они опет на њих.

Говорили су неким немуштим језиком. Кад га брже изучише — анатема их било!

Стегох Мићу за руку, шапнувши му на уво:

»Мићо, ја бих бјежао овдален.«

Некако псеганце уплете ми се међу ноге, ја се помакох и нехотице стадох му на репић

а оно заскича. Сирото, ваљда је тражило госу, ама шта ће у цркви?..

Један од оних официра погледа на ме, простријеливши ме очима и ружно ми рече нешто. Сигурно је псето било његово.

»Бјежи, Мићо!« викнух од неког иједа.

»Бјежи, брате, да бјежимо! Ово, Боже опрости, и не наличи на богомољу...«

Разгледао сам некако чудновато око себе. Прекрстим се и поменух Бога, један ми се уздах оте из груди!..

Кад се мало освијестих и разабрах, помислих озбиљно:

Је ли то сан или јава?

Биће још да је сан!

Васо Кондић.

ШКВРЦА

ЦРТИЦА ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ

Ађске године, мјесеца августа, затечем код куће ово писмо:

Драги пријатељу!

Желим од Бога милоснога, да те ово моје писмо затече у здрављу и задовољству, и ако желите чути за наше здравље, ми смо хвала Богу добро и здраво, што и вама желимо. И јављам ти, да сам испросио Госпаву кнеза Милоша па ће ако Бог да вјенчање бити у нефелу те и тебе зовем да би дошао на ово моје весеље. Поздрављам све.

Милан Станић.

Са овијем Миланом познавао сам се врло добро, па не могох никако учинити, а да му не одем у сватове; шта више, то ми бијаше особито мило, јер никад дотле не виђох сељачких сватова.

И тако вам ја узех некакву кљусину па поћерах правце у село

До тада нијесам никада јахао на коњу, па ми ово путовање још из почетка бијаше врло неугодно.

На путу ме сретаху многи и многи пјешаци па ми се у брк смију, како се незгодно климам на дорату, а не знају, будале, да то бијаху праве муке.

Срећа ме је једино послужила у томе, што сунце бијаше зашло те тако не бијаше велике врућине. Шта више баш тада је пиркао тих повјетарац па ми миловао знојаво лице тако благо, као мекана ручица њежне љепотице.

Али птице, које по грању пјеваху опростајне пјесме бијеломе дану, не бијаху ми тако пријатне, јер ми изгледаше, као да се и оне ругају мом »виловитоме« дори.

Па ипак, поред свега тога, ја сам одмах иза првога мрака стигао пред Миланову кућу.

— Добра вече, домаћине! викнух па сиђох с коња.

— Бог ти помогао! дочека Милан па ми прискочи, да се пољубимо.

— Хајде ти у кућу, а они ће опремити коња! рече ми па онда обојица уљегосмо кроз мала, ниска врата у некакву чајаву кућу а отоле у једну собу.

Кад ступисмо на собна врата, дочека нас непријатан задах и пред нама бијаше читава магла духанскога дима.

Срећа је то, што ни сам не мрзим духан, а не знам како би се друкчије наканио, да у собу уљегнем.

По што сам се поздравно са свима, који ту бијаху, сједнух на ониску столицу, примих напуњен чибук, што ми га Милан пружи, па замаглих и ја.

Иза чибука дошла је на ред ракија, те сам морао пити и силом, јер нашему сељаку не смијеш ни по што одбити, ако ти што нуди.

Док дође на ред и вечера.

Ко се није путем на коњу патио као ја, тај не може ни помислити, с каквом радошћу дочека човјек јела, која му се донесу.

Е, није то, него сам баш јео за тројицу, па ми се опет чини, да се не ћу најести као што треба; особито кад има још и вина, ту је мени све...

Одмах по вечери изиђосмо сви пред кућу и ту, на мјесечини, весела момчадија затури игру. Почеше да скачу све један по један, који ће коме одскочити.

Ја бијох стао уза старије људе па мирно гледам игру.

Најбоље ми се допадале неки Стојан, који скакаше много више, него ли други.

Тад се окренух старом свату а то бијаше Ђедо од деведесет година:

— Е, баш Стојан добро скаче! рекох.

— Добро! вели он.

— Ја мислим, да је мало вакијех скакача.

— Сада је мало.

— А зар је прије било бољих?

— Хеј, синко, и још каквијех!

Мени ово бијаше чудно.

— А знаш ли ти кога? запитах.

Старац се осмијехну.

— Зар питаш? Хе, знам ти ја, а баш није давно ни било, знам ти ја некога Радоја, што га назваше Шкврцом — па то ти је био скакач!

— А је л' био наочит?

— Није. На очи је био прави наказ. Малешан к'о нико, што 'но веле, да му с главе падају јаја, не би се разбила, а сух бијаше к'о пањ, па су га због тога и звали Шкврца.

— Па он је, велиш, добро скакао? припитах.

Старац тресну главом.

— Ама, право да ти речем, он није ни скакао, него само једном, ама што је тада освјетљао образ, то ће се бели још причати...

И опет се мало накашља па ме повуче на страну, да мало сједнемо.

— Видиш, рече ми, вако је то било:

Био ти је у Мостару неки Хасан ага Хафизовић, ама је био богат к'о цар. Кажу, да ни он сам није знао, колико има мала...

Еле, како је и у нашем селу имао кметова, излазио би свакога љета овђе, на своју кулу, да мало протеферичи, па тако бијаше једном са собом довео некаква Циганина

А тај Циганин био је поган, да се не да опричати.

Тако пођи наша жена, те наточи воде, а он ти је сретн, па јој просипи сву воду те би морала ићи неколико пута...

Други пут би срео ђевојку, па би је нагопио, да га по што по то пољуби.

Ми смо чешће пута хтјели да се тужимо Хасан-аги, бива да оћера Циганина, ама смо се бојали, да се ага не наљути, па онда ето још вишега белаја.

Док нам једном срећа сама прискочи.

Бијаше то на Илин дан. Око наше цркве бијаше се искупио свијет, да га нијеси могао прегледати. Није то, него се на све стране пјева, игра, није се и весели се к'о никад.

Па тако и Хасан ага изишао из куле, па дошао да види Србе, како он говораше.

С њиме бијаше и Циганин.

Ми чим угледасмо агу, одмах скочисмо те дочекасмо, што се може боље. Донесосмо му и столицу па онда и ми посједасмо.

— Лијепо ово ваше коло! рече он, гледајући ђевојке.

— Јес'! рекосмо ми.

— И ја сам се некад фаћао, рече он опет, док сам још био момак, ама сад се више не може.

— Хе, остарило се више! велимо ми.

Баш ми то говоримо, а оно се скупи сва момчадија те поче скакати.

Е није, брате, него ђипају к'о махнути па све један више од другог...

— Дина ми, добро, скачу! рече ага.

— Дина ми, не скачу! дочека Циганин.

— А шта ти знаш, рђо никаква!

— Знам, да ћу свијем одскочити.

— Зар ти?

— Ја.

И одмах скочи па међу момке.

— Пушћите и мене! рече.

Они не рекоше ни речи, него га пустише.

Циганин добро оком омјери колико је наш најбољи момак скочио, па се онда залети и — одскочи свима читав аршин.

— Види Циганина! зачуди се ага па се окрену нашијем:

— Шта ћете сад? Зар да вас Циганин застиди?

Момци погледаше један у другог, па и опет почеше скакати.

Ама Циганин опет одскочи.

— Зар баш никог нема? викну ага.

— Нема никог, дочека Циганин, не бојим их се ја још ов'лико!

Ми се само гледамо па ни да ријечи рекнемо, а овамо у себи пуцамо од муке.

У то од нег

— Шта је то? — рекоше Шкврца.

— Шта је то? — упита.

— Да ко је најбољи?

— Ја, рече Циганин.

— Зар ти?

— Ја.

— Е, па и ја ћу скочити, рече Шкврца.

— Зар ти? — подругну се Циганин.

Шкврца само сијевну очима па одмјери и он мјесто.

— Овђе си највише скочио? — упита Циганин и гурну ногом на једном мјесту.

— Јесам, рече Циганин.

— А не можеш више скочити?

— Не могу.

Шкврца се окрене па оде аги:

— Молим те, ага!

— Шта?

— Да ми дадеш та твоја два велика ножа.

— Што ће ти?

— Требају ми само мало.

Ага извади ноже па их даде.

А Шкврца стаде на оно мјесто, ће је Циганин највише скочио те оба ножа, заједно са трећим, забоду у земљу, ама тако, да су им врхови гори окренути.

— Шта ћеш то? — викнусмо ми.

— Да скачем.

— Ама јеси ли махнит?

— Не тражим ваше памети.

— Нека, нека скаче! — ругаше се Циганин.

— И скочићу!

То рече, па се онда измаче, да се затрчи.

Ми сви стали па зауставили и дисање, а гледамо у њега к'о у инкону.

Док он потрча.

Ја окренух главу само да не видим, јер сам мислио, да ће баш погинути, кад наши гракнуше:

— Аферим!

Бијаше прескочио Циганину читав аршин.

— Аха, шта ћеш сад? — викну ага Циганину.

— Ја... ништа! — рече он па се измакну.

— Е, не ћеш више у мене слушат', траго циганска!

То викну, па се окрену Шкврци:

— А теби ето ножа на пешћец и баш ти аферим!

А ми стали па само гледамо:

— Е, ако је то Шкврца, онда и нема соколова! — рекоше неки...

Свет Ђоровић

ДНЕВНИК ЈЕДНЕ ЖЕНЕ

ОД ОКТАВА ФЕЉЕТА

(Свршетак)

XXIII

Господин d'Éblis остао је још и остали део недеље код нас, но ми смо га тек мало виђали. Понајвише се затварао у своју собу или је дуго ходао сам по парку. Био је веома замашљен, веома мрк, веома ћутљив. Мене није питао ништа. Без оклевања, без и најмање сенке неверовања као да је пристао на приповетку, коју сам ја измислила, не бих ли разјаснила смрт његове жене, и коју сам му често понављала са свим појединостима, не би ли му била што вероватнија.

На месец дана после тога, око половине јануара — на неколико дана, по што сам се ја вратила у Париз — дошао је к мени први пут да ме походи. По што смо се мало поразговорили равнодушно, ма да смо обоје нешто били у неприлици, устане он, приближи се мени, метне један прст на моју руку па ће тек:

— Но, сад ми реците, милостива госпођо, за што се Сесила убила?

Тај ме је удар затекао неприправну, но ипак сам му могла одговорити, а да се не збуним.

— Како?... Та Сесила се није убила!

— Ви то тајите од мене, на то ће он; тајите од целог света, али ја знам зацело, да се убила!

— Онда сте боље извештени од мене, рекох ја, а то као да не може бити, јер ја сам била онде а Ви нисте.

— Извините, прихвати он, али ја знам, да су све појединости, које Ви приведате о приликама пред катастрофу, измишљене... Тако сте, на пример, чудновато претерали, што се тиче грознице, у којој сте, велите, оставили Сесилу у очи смрти јој... Жилија, њена собарица, била је први пут код ње, чим сте Ви отишли, па ју је затекла тужну, расејану, али веома мирну... Некако баш пред

поноћ била је код ње по други пут, јер јој се учинило, да неко шушка по соби... Сесила је била уморна и обукла своје недорухо; рекла је собарици, да јој је са свим добро, но нема сна па ће писати писма, да је прође време, док не наиђе сан; изгледала је уплакана, била је веома бледа, али је са свим знала за себе, знала је шта хоће, знала је шта говори... Ни трага делирујуму, који би ју, по Вашем исказу, нагнао био на махнито дело... Ви сте ме дакле оманули... О, имате Ви разлога за то, уверен сам... но што му драго, тек то стоји, да се она сама убила... За што?... Можете ли ми то рећи?

— Још једаред, рекох што сам могла одлучније, ја не знам за то, да се Сесила сама убила.

— Дакле не ћете, не можете да ми кажете повод, који ју је навео, да се сама убије?

— Ако се сама убила, ја повода не знам.

— Нисте Ви научени лагати, милостива госпођо!... Добро... још Вас једаред молим за опроштење... не ћу наваљивати више на Вас. У осталом и онако знам доста. Сесила се убила у очи мога повратка... пре но што се састала са мном... убила се, да се не састане са мном... Ако је тако, добро је урадила!

Како да кажем, шта се за време тога страшног преслушавања дешавало у мојој души, у мом срцу, у мојој савести?

Никад ми ни у сну није пало на ум, да Сесилине последње речи у грозници употребим на то, да издам тајну њене погрешке; но како да се понашам, кад је њен муж ту тајну погодио, ма да сам ја најозбиљније настојала, да је сакријем испред њега?

Нисам се никако могла одлучити, да сама обешчастим име оне, која се мени била поверила. А и мислила сам, да ми ваља господину d' Éblis уштедети жудњу за осветом, горчину и понижење, које би таква срамота морала изазвати у њега. Волила сам, задати чисту рану његову срцу, место да га понизим, волила сам задати му можда више бола, но мање срамоте. Кад бих му рекла, да је Сесила погрешила, зацело би тражио сукривца, нашао би га па би дошло до тога, да се губе главе.

— Дакле, господине команданте, рекох одлучно, Ви баш силом хоћете?... Јесте, Сесила се убила... За што?... Ја одиста знам... а ево ћу рећи и Вама.

Отворим свој мали писаћи сто па извадим оно писмо из Париза, које ми је Сесила писала на неколико дана пред кобни догађај. У том је писму, као што је познато, гледала да своју неправду извини неправдом мужевљом те се најживахнијим из-

разима тужила, како је он не љуби. Са великом привидном искреношћу, која је, како ми после признаде, ипак била тек привидна, изјавила је, да је веома несрећна, да јој је додијао живот, а завршила је овим грозним, двосмисленим речима: „Има тренутака, кад ми душа клоне, кад са свим изгубим главу те осећам да нисам далеко од очајна каква корака... од какве год последње лудорије, која се не ће дати више загладити.“

То писмо дадем господину d' Éblis; он погледа датум, па онда стане читати писмо, а док је читао, тако му се ужасан бол огледао на лицу, да се мал те нисам покајала, што сам то урадила. Кад је писмо дочитао, спадеше му руке тремо, подиже своје упале, тавне очи к мени па промрља:

— Боже! Може ли то бити?

Не одговорим ништа; отарем сузу с образа.

Он наново стане читати несрећно писмо. Како нисам хтела, да опет упадне у стару своју сумњу, то му станем причати, не бих ли га потпуно уверила, како ме је Сесила у очи катастрофе једнако уверавала, да нема више снаге; она је, рекох, побегла из Париза пре његова повратка, јер није могла да поднесе помисао, да опет почне живети уз њега под теретом његове равнодушности и његова презрења. Додала сам, како сам употребила све своје разлоге, сву своју нежност, да јој утишам очајање, и како сам сувише била лаковерна према самој себи, кад сам била уверена, да ми је то пошло за руком.

— Е онда, рече он угушеним гласом, онда сам је ја убио!

Свали се на столицу па је тако седео дуго, сакривши лице у руке, испод којих су процапљивале сузе.

Гледајући га тако, ужасно сам патила; но како ми је ваљало бирати између два бола, била сам уверена, да сам му уштедела најгори бол.

Већ се било смркло. По што се господин d' Éblis донекле повратио од свога првог узбуђења, захвали ми нежно, што сам му рекла истину, ма да га та истина убија, па оде.

... Данас је управо два месеца, како се међу нама двома одиграо тај приказ. Те ноћи после тога — а и после сваког дана и сваке ноћи — питала сам се у страху, да ли ће тај приказ имати последица, које ја нисам предвиђала а и које, отворено признајем, нисам желела. Са свим хоћу искрено овде да се исповедим: у првом утецају, којим је на ме утецала Сесилина смрт, није било ни клете личне споредне мисли; био је то удар, који ме је смлавио, који ме је сурвао у неко круто очајање. Но нико ми не би веровао, кад бих се усудила ре-

ћи, да ми, од како ме је време понешто излечило од туге за мужем, никад није дошла мисао, како се сад могу удати за господина d' Éblis. Последње Сесилино писамце, њен последњи опроштај, морао би ме довољно подсетити на то. Нас двоје смо обоје били слободни и обоје са свим невини у тужном догађају, који нас је ослободио. Ја у својој савети нисам осећала никакве сметње а нисам ни у његовој могла наслутити икакве, која би се међу нас двоје могла дићи те раставити два срца, која је одавна већ спојила силна међусобна оданост.

Но од онога дана, кад сам господину d' Éblis, не бих ли му разагнала сумњу, показала Сесилино писмо те се он осећао да је крив, што се она убила — од тога сам се дана питала, да ли нисам у душу тога честитог човека улила сумњу, којој ћу ја сама пасти на жртву. Не ће ли зар његова племенита и нежна љубав услед моје обмане и неистинитог мога причања помислити, да је покојници дужна принети жртву кајања и одмазде?

А то тек не могу желети!

Но на жалост ме многи знаци гоне да тако мислим — највећа хладноћа господина d' Éblis према мени, па то, што ми ретко долази и што је непрестано и све то већма утучен.

Одиста је то свечано, одиста страшно искушење, које ја патим или које ми тек прети! У тим данима, у којима се решавала ствар, опоменула сам се, шта више било ми је потребно, да се без замазивања и затајивања опоменем свих догађаја у мом животу, од како сам се удала. С тога сам се опет латила дневника; њему сам све рекла, све поверила, не би ли ми он дошапуо, шта да радим... и збиља не налазим у том ништа, ни дела, ни осећаја, ни помисли, која би морала ограничавати слободу, коју ми је дао Бог, ништа, што би ме могло спречити да не примим срећу, о којој сам негда сневала, коју ми судба тако дуго није хтела да удели а сад као да хоће.

... Али он?... Еј, још се једнако надам, да се његово ћутање даје разјаснити оним дораском туге, који сам ја мислила да му морам наметнути, његовом још тако новом тугом, савлађивањем, које иште ред... Јесте, ја се надам... Но ако се ипак варамам? Ако се лаж, на коју сам се усудила, не бих ли спасла Сесилину част а поштедела његову, сад као једина ограда дигне међу нас па нас растави? Шта онда?... Не смем на то ни да мислим...

XXIV

На осам дана доцније. 20 марта 1878

Од искушења није остало ништа више — оно је готово, оно је немилостиво.

Синоћ је дошао господин d' Éblis, баш кад сам успавала своју ћерчицу. Желео је да разговара са мном насамо те сам га дочекала у малој својој соби.

Тек што је сео, почео је:

— Милостива госпођо, ја ћу Вас оставити... отпутоваћу...

— Отпутоваћете? зачудим се ја.

— Да; добио сам место као други милитарни аташе у Русији... Сутра ћу се на вече кренути на пут... с Вашим ћу допуштењем још сутра пре по дне доћи да се опростим са својом малом штићеницом, коју данас нисам рад да будим.

Ја сам била као громом поражена. За неколико тренутака нисам могла прословити ни речи.

Он пак настави са свим тихо:

— Нас смо се двоје свагда тако добро разумели, да ћемо се, уверен сам, разумети и овога часа... Кад сте ми открили прави повод Сесилину самоубиству, одмах сам — јер Вас добро познајем — разумео, какву ми дужност задајете, разумео сам, да сте ми заповедили, да у смрти љубим и поштујем ону, коју нисам умео да познам за живота... То сте Ви хтели... Ја ћу Вас послушати, но да узимам снаге, морам ићи одавде, морам отићи од Вас.

На то нисам одговорила ништа.

Он се онда дигне.

— А Ви остајте с Богом... Ја сам Вас љубио жарко... могу рећи, да сам Вас љубио више но чак и своју част... јер — сматраћете ме за кукавицу — кад ми се учинило да се Сесила огрешила о мене... те се убила, не би ли убила грижу своје савести — ма да је та помисао била страшна — моје ју је јадно срце с радошћу прихватило — јер ме је решило дужности мојих спрам ње — јер ме је вратило Вама!

Док је то говорио, гледао је у мене испитујући, сумњајући, страшљиво.

Ја сам ћутала.

Он ми онда стисне руку па оде.

... Али шта?... Зар могу пустити да оде?... Је ли то могуће?... Зар морам?... Зар могу? Еј, мој Боже, умудри ме ти!... Ја сам га толико љубила... љубим га безгранично... па њега да пустим да оде у изгнанство... можда у смрт... а овамо га једном једином речи могу задржати крај себе за навек!... Вероваће ми, кад му кажем истину... у осталом у мене је последње Сесилино писме, исповест о кривици јој, написана њеном руком... Она ми је сама дозволила, рекла ми је, да писмо дадем њену мужу! Еј, то би и право било;

нас смо се двоје доста жртвовали! Ето сад среће... ништа нас више не раставља од ње, до ли само претерана, болесна, одиста махнита сумња! — Не, не ћу га пустити да оде! На то сам се одлучила.

XXV

Сву ноћ нисам свела ока те сам размишљала о свему. Сву ноћ ми је пред очима била моја мила другарица како лежи на свом одру од снега, па сам се заветовала, да ћу учинити за њу оно, што бих била желела да она учини за мене — штитићу њену успомену до своје смрти, па чак и по цену моје рођене среће, бранићу част њену, ма шта било, оставићу кукавну лепу покојницу да остане чиста и некаљана у успомени свију... Почивај мирно, чедо моје! Ле Бог и ја знаћемо за твоју кривицу!

Овај сам час сагорела тужно оно писмо — једини доказ.

Господину d'Éblis сам писала и замолила га, да ми уштеди последњи опроштај. Не ћу га више видети. Сад сам сама, сама за навек.

... Но остајеш ми ти, моје дете, моја узданица... крај твоје постељице пишем ове последње ретке... Некад ћу овај дневник метнути међу венчане твоје дарове, злато моје. Можда ће те он научити, да љубиш своју кукавну, романтичну матер... можда ћеш из њега научити, да с божјом помоћу и страст и романтика нешто вреде, да уздижу срца и уче човека, шта су најзвешеније дужности, највеће жртве, највиши смерови у животу... Истина, теку ми сузе, док ти то говорим; но веруј ми, има суза, на којима могу завидети анђели на небу.

У М Е Т Н О С Т

ЋОАКИНО РОСИНИ

ОД ДРА ХАЈНРИХА РАЈМАНА

Није прошло ни три месеца, како се на бечком гробљу сахранило оно, што је на Мозарту било смртно, кад се — 29 фебруара 1792 — у малој некој варошици Ромање родила права музикантска крв, чија је доцнија уметничка особеност у многој спољашњој црти личила на Мозартову. То је био Ђоакино Росини. Но ма колика да је била та сличност, Росини, који је од прилике на трећину века дошао после Мозарта, заостао је о више него читав век за својим узором Мозартом. Што је њима двојици било заједничко, то је само огромна лакоћа у стварању. У нагону последњег тренутка, посред време обичног живота, на улици, у кавани, на бијару, у дућану посред читаве гомиле муштерија, умели су Мозарт и Росини да нижу конце златној каквој мелодији, а да их ништа не буни ларма и врева. За једну ноћ је Мозарт створио своју увертуру у „Дон-Хуана“, за тринаест је дана Росини створио свог „Берберина од Севиље“!

Па ипак је голема разлика међу Мозартом и Росинијем. Мозарт је пошао од талијанске опере. Но са сваким је новим делом напредовао: неуморно је радио да се усаврши те с тога у свакој опери даје нешто ново и напредније. Ако је у „Идоменеју“ коровима у драми дао донде необичну важност но у осталом све скројио по талијанском кроју, то већ у „Отмици из сераја“ видимо, како се немачки

елеманат силно тиска напред. Мозарт је са том опером створио прву немачку певанију а у вештини ансамбл-склопа развио је већ музикално-драмску уметност, којој се човек мора дивити. За „Отмицом из сераја“ дошли су „Фигарови сватови“ са својом дивном музикалном карактеристиком, са оба превелика драмска призора, пуна живота и шарене разноврсности у драмској ситуацији; па онда „Дон Хуан“, ненадмашни ремек свију времена, па „Cosi fan tutte“, опера ансамбла, коју у важности јој често не умеју право да процене. Самосталност музикалне карактеристике, па то, што се музикални моменат почиње подређивати под опште драмски, указује на будућност немачке опере, а у „Чаровној фрули“ већ је дат облик и стил нове немачке опере. Призор свештеников са Тамином и прво финале, што се из њега развије, показују нови, прави немачки дух, који над музикалном материјом влада са најпотпунијим суверенитетом.

То је са свим друкчије у Росинија. Он од вајкада није марио да озбиљније и дубље продире у музикалну технику. Био је рођен на то, да буде маза, који без по муке постиже све, о што се многе велике душе боре целог свог века. Било му је тридесетседам година, дакле године 1829, кад је са својим тридесетседмим делом („Вилхелм Тел“) створио најбоље, што је могао, кад је сву своју снагу

уложио, да створи озбиљно дело у стилу велике француске опере. Ванредни труд, који је Росини једаред изузетно уложио у свој рад, обилно је наградио успех, којем се никад није надао. То му се онда свидело да је довољно те је онда у миру и задовољству провео другу већу половину свога живота. Док је Моцарт, борећи се са смрћу, комад по комад с великом муком свој „Requiem“ ишчупао из шака црној коби, дотле је Росини комотно у току више година, уживајући све и сва, довршио своје „Stabat mater“.

Нигде се у Росинија не види уметнички нагон, да се усаврши. Он компоује своје опере, као што човек уз ђаконије и малвасију хазардује. Пође ли за руком, е онда је радост велика; не пође ли за руком, било па није! Идућа ће опера оправити штету и накнадити губитак. Либрето се могло добити за два три дана; та стало је највише шездесет до седамдесет франака; за две три недеље био је посао готов о месојеђама се приказао — а даље је био остављен својој судбини. У осталом ни једна од његових опера није била тако лоша, да не би могао био употребити овај или онај комад, био кор, била арија, а нарочито алегро, или увертира, па га пренети у другу, нову оперу, ако се није допала она, за коју је тај комад у први мах био компонован. Увертира у „Берберина од Севиље“ чак се трипут селила. Најпре је била намењена опери „Аурелијано“, за тим је функционисала као увертира у оперу „Elisabetta, regina d' Inghilterra“ и тек је најпосле доспела пред „Берберина од Севиље“, ремек-дело Росинијево, које је, као што већ рекосмо, у Риму за тринаест дана било створено. Либретиста и компониста радили су заједно у кући Замбонија, певача натписне улоге. Росини је добијао листиће либрета још мокре. У другој су соби радили преписивачи, који су сваки лист партитуре мајестру вукли испод руку, тако да није имао каде ни да их поспе. Уз то су непрестано долазили уметници, који се распитивали за своје улоге, па управитељ, кога је дабогме највећма интересовало, како напредује посао. „Било је“ — прича Азеведо, бијограф Росинијев — „као да је рат; јело се, кад се доспело, спавало се на дивану, кад се већ очи склопе. За тих тринаест дана није Росини никуд излазио; чак није — као што приповеда Азеведо — имао каде ни да се брије! Бесмртно је дело било довршено, но претила му је горка судбина, у облику првога приказа. Исто је либрето већ Пајисижело био компоновао; па ма да је Росини изреком изјавио, да му ни у сну не пада на ум, да се такмачи са „бесмртним мајестром Пајисижелом“, ма да је про-

менио чак и натпис својој опери те је назвао „Alma-viva, ossia l' inutile precauzione“, ипак то ништа није сметало, да се пријатељи „бесмртнога мајестра“ не побуне и да се чврсто не одлуче, да младом такмацу спреме не „fiaschetto“ него баш прави правцати „fiascho“. Та накана, потпомогнута разноврсним чудним приликама, одиста и пође за руком. Још пре увертире почело је сикање а кад се Росини појавио и сео за чембало, настаде — грохотан смех! Росини је имао на себи капут орахове боје са златним дугметима, који је добио од злогласног позоришног управитеља Барбаја, па та се укусност учинила нечувена, Ко носи на себи couleur noisette, тај нема у себи ни искре генија. Гарчија је певао Алмавиву и сам је себи пратио прву арију на гитари. На жалост пукну жице, у које је уметник, сав узбуђен са немира, ударио. Нов смеј и нова сика. Росини се није дао збунити него стане на гласовиру свирати пратњу. И Фигарова антрé-арија и дујет су грофом једва се чуо, тек је Розинина каватина „Una voce poco fa“, коју је певала Ђорђи-Рицетијева, отклонила немир. Но појава Базилијева (Витарели, певач из сикстинске капеле) опет је све покварила. Тај сметењак, који је сувише чудном маском гледао да утиче што драстичније, падне у до пола само затворен попор на разлупа нос. Публика је као махнита тапшала, викала „bis“ и за време Базилијове арије није могла да се отресе смеја, јер се сметени Базилијо непрестано мучио да заустави крв из носа. У првом финалу пајзад искрсне од некуд мачка на позорницу а кад је Фигаро-Замбони нагао да је отера, спотакне се о ноге Бартола-Ботичелија. Сва је публика урлала, мјаукала, беснела и била ван себе! „Берберин од Севиље“ тако је пропао те Росини ни по што није хтео сутра дан да диригује други приказ. Но његов га је геније осветио и прибавио му најјејачију сатисфакцију. Успех првога чина био је на другом приказу толики, да је публика међу првим и другим чином листом отрчала до Росинијева стана те мајестра у тријумфу одвела у позориште. Тако је он онда дириговао и тај приказ а тај је већ ишао — „alle stelle“.

У „Берберину од Севиље“ јавља се Росинијев дар у својој најјаснијој и најлепшој светлости. Док узбуди музике, остаће та опера ремек, јединствена у својој врсти, и свакога ће усхићавати, претпостављајући, да се човек окане несносне навике наших дана, упоређивања. На најсрећнији се начин ту код Росинија слаже облик и садржина, реч и глас, једним се утицало на друго а ни једном није учињена неправда. У тој је опери све добра воља,

радост и весеље па чак и генијално удешена кратка оркестрална бура пред последњим чином има на себи красну хумористичну црту. У Мозартовим неумрлим „Фигаровим сватовима“ тражи човек озбиљна осећаја, у Росинијеву пак „Берберину од Севиље“ седи човек крај чаше пенушна шампањца па је апсолутно сигуран, да за веселим данима не ће доћи суморно „lendemain“. Тако, или бар од прилике тако, изразио се Биров о тој опери.

Ваља се сетити још једне Росинијеве опере. Давно је већ заборављена, а да није, зацело би у запећак отерала Вердијева „Отела“. И од Росинија има „Отело“, драмско недоношче најлошије врсте, грозно глупа Ђушка Шекспиру. Па ипак — трећи чип те опере тако је леп, тако је пун дубљине и чистоте осећаја, да Вердијева дивот-опера, која је баш снабдевена свим сценским и музикалним апаратом, куд и камо заостаје иза оно мало призора Дездемоиних с Емилијом па онда с Отелом. Како дивно, како несравњиво утиче Дездемоина романца о врби у Росинија према плачљивој песми у Вердија.

Ма како да је у Росинија армониска структура његових музичких комада слаба, ма како да су незнатне контрапунктичке финесе, којима он ради, бар је вечито млад и леп извор мелодија, који извире из њега неусањиво бујно. За Росинијеву се мелодију рекло, да је без карактера; можда је то и истина. Но она је била и јесте намењена певачима и певачицама, који свакој мелодији својим осећајем и својим разумом могу дати „карактера“, који немају да се боре са техничким потешкоћама, можда

чак и са елементарном гласовном немаштином, него који са слободним и највећим суверенитетом од мелодије створе оно, што она ваља да буде по интенцијама мајестровим, а то је: жив израз душевног расположења, који је означен текстом и ситуацијом. Отуд се дабогме може даље извести, да Росини своју славу и свој глас у тој мери, у којој га је стекао, има да захвали уметности својих певача и певачица, да није дакле уметник у смислу Рихарда Вагнера, него вољан и услужан слуга певачима и певачицама. Узмимо да је и то истина; но не да се ни то порећи, да Росини и није *xteo* да буде више, но што је одиста био. Његова је уметност хтела да послужи тренутку, веселу уживању, није јој била намера да утуче дух, да га утопи у вале разузданих страсти, него да му полепша монотоност живота. С тога се Росини у својој музици вазда смеје па чак и драмски живља колоратура његове примадоне није ништа друго, до сјајно спољашње одело, које се блиста најведријим бојама, којима је Росини заоденуо своју иројину. Росини никад није плакао, а веома је ретко могао изразити дубље, тужније осећаје. Он је Демокрит, насмејани философ међу музичарима. Па као што никакав Платон, никакав Аристотеле није Демокриту ни најмање могао да отме од његове вредности, тако не ће и никакав Бетовен, никакав Моцарт моћи икад умањити Росинију заслуге за музику. Кад су времена суморна, треба човеку, који ма само и дах један има духа Епикурова, слатке ведре музике, какве Росинијева муза даје обилно и са ненадмашном грацијом. То већ сигура милому мајестру бесмртност.

КЊИЖЕВНОСТ

ГРИЛПАРЦЕРОВА „САФА“

ОД ДРА ЕМИЛА РАЈХА

(Наставак)

Сме ли се за то рећи, да је песник Мелиту и Фаона начинио грешницима, да их је некако песнички убио? Сафа зло ружи Фаона као незахвалника, но Мелита јој је тек „зла намигуша, што као паук заплете свој плен“ а тим се то са свим јасно карактерише као ле субјективни поглед на Сафу. Мелитина и Фаонова љубав, као њихова тежња да се споје, свагда се приказује исто тако оправдана као и Сафине труди; свако на свом месту има пра-

во, као што то захтева права непристрасност песничка. Прави драматичар пре свега вазда изражава мишљење својих створова, не своје рођено. Ни Рамнов дугачки говор у завршном чину није ту никакав изузетак, ма да су неки критичари доста неправедни били према Грилпарцеру те га побркали са писцима, који, као на пример млађи Димá и Сударман (граф Траст у „Частии“), по који лик употребе да им буде гласило. Но прекор би овде био

још неоправданији, него кад би се на пример дигао против Доне Хесел у Ибзеновим „Стубовима друштва“ или Лота у Хартманову комаду „Пред залазак сунца“; да је Грилпарцер хтео да пресуду онога говора о Фаону означи као праведну, био би је дао на пример којем од сељака, који су, ма да су одани Сафи, тек свакако непристраснији, него њен најстарији слуга и некадашњи учитељ, него човек, који одмах није марио за Фаона, чим се овај појавио, а сад чак видео, како Фаон ножем иде на њега. Сваки би суд исказ таква сведока тек с великом предосторожношћу употребио, тим више, што Рамнес у том часу говори у највећем узбуђењу. Док верни домар стрепи за живот обожаване господарице, усуђује се Фаон те кличе, да презире Сафине претње, као што презире и саму њу; ако се сад Рамнес сав јаростан размахне, то зацело не исказује суд песников, ма да громовите речи ни најмање нису неоправдане, тако да се Фаон, из свега претеривања ипак назирући праву језгру, испред њих повлачи. Кад би Фаон одиста ваљало да се јави као Сафин убица, као непријатељ богова, зар онда завршетак, где Сафа сама спаја двоје драгих и за њих у богова моли благослова, не би Фаоновом незаслуженом срећом вређао морални осећај гледалаца? Кад би се Сафина смрт посматрала тако, то би онда била бесмислена донкихотерија, а не иројски полет племените душе. Ту је текст спева баш јасан те такве интерпретације ни мајмање нису умесне. У гневу је Сафа љубљенога бегунца назвала издајником и окривила га је да је незахвалник, она је пак њему лицемерна Кирка, тровна змија, по ко из безмерног беснила обојих не разбира, како би и једно и друго жестином речи својих да загуши само глас сумње у рођеним грудима, који им довикује, да та грдна слика није лик донде љубљеног створа? Из буре страсти већ јављају се у последњем чину опет стари гласи, који опомињу на пређашње време а приправљају решење, ма да их запенушени вали осећаја нагло гутају. Фаон први увиђа јасно, прозревши у дубину своје унутрашњости, а то за њега дабогме да није тако тешко као за Сафу, па чим и она са своје стране такођер увиди, лако сазнају обоје, где су погрешили а уједно и за што су морали погрешити. Да се мора догодити оно, што ће се догодити у овој жалосној игри, најзад буде јасно и лицима у њој и гледаоцима.

Дете Мелита (одиста је ваља замислити о пуних десет година млађу но што је Сафа) чак и разјареном Рамну изгледа „другарица у делу више злом нег у кривици“, а при том мисли на познати преступ против етичких заповеди. Са свим друкчију

трагичну кривицу навалила је на себе Сафа, а и Фаон, ма и у мањем степену. Сафа је трагедија љубави као „Ромео и Јулија“, као „Сплетка и љубав“, као „Вали мора и љубави“ и многе друге трагедије, но у једном је правцу она одличнија од многих и многих сличних дела: у њој су најважније варијације те страсти у исти мах описане, а не само врела оданост двоје младих. „Сафа“, ма да јој је намерно дат облик класичности, остаје ипак дело уметника у нововерним проблемима, који осећа по модерно. Смелост трагичних синтеза, које на Грилпарцеру толико цени Ј. Фолкелт, јавља се већ у „Сафи“. Тема последње љубави овде је обрађена са трагички озбиљним саосећањем, а мање духовитим песницима довољан је захвалнији задатак, да прикажу прву љубав. Сафино срце после многих обмана у раној младости још једаред осети моћ Еротову у пустошном изливу страсти, Фаон према њој осећа само љубав прве, слабе стреле, која ле задере срце те га само приправи за прави му осећај, за љубав према Мелити, Мелита љуби са оном искључивошћу, која „умирући само скида се“.

Грилпарцер приповеда, како је као са свим млад човек рекао једаред, да љуби, но још не зна кога; тај исказ веома згодно карактерише стање пробуђене сполне зрелости, која се страшно јавља. Пустсти, несхватљиви осећаји траже на јави слику па се вешају о прву необичну, сјајну појаву, она им постане тако рећи лутка, коју занесењак облачи у сјајно одело своје фантазије. Не човек, као што јесте, него у сну замишљен идејал потпуне савршености обожава се овде. Тој врсти прве оданости са свим одговара Фаонова љубав према Сафи, коју је он толико година у себи хранио, знајући само за Сафине песме. Кад он Сафин „лик види на облацих“, то је онда фантом, који не постоји нигде до ли у његову мозгу, а тај фантом он, као што вели сама песница, „краси својим обиљем“. Чим се освети, мора за ђором дана олимписких доћи разочарање, јер га тек процват његове чежње за Мелитом поучава, како тај један осећај превазилази све оне осећаје, које је он осећао према Сафи. У том се смислу после правда увређеној:

„Кад заклев се,
Да љубим тебе, ја те не варах.
Ја љубљах те, к'о силне богове
И добро, лепо, к'о што љуби свет.“

Те речи продиру Сафи до срца, ту се онда створи обрт у њену бићу, који јој помаже да по дугом лутању паће опет себе саму. Док је Фаон обожава са најивном лаковерношћу младости, која још ништа не слуги о промени осећаја те мисли да ће

вечито љубити, што јој усхићава око, дотле су још у Сафи бдиле зле успомене, које су јој причале о пролазности и тога осећаја. Она је од почетка одмах стрепила за ту срећу, јер је оштро њено око видело, да јој Фаон место врела жара на сусрет носи страшљиво поштовање, да у њој гледа биће из вишег света, пред којим човек клечи а не може право да га заволи. С тога се она моли Афродити, да јој разагна јаде:

„Дај да ми буде, за чим сад тежим,
Помоћи дај ми за сладосни бој.“

Већ је муче зле слутње, а те се слутње брзо и обистине.

Фаон, тек потпуно заслепљен срећом, што се дигао до божанске појаве, коју је тако дуго у ти-

шини поштовао, наскоро чезне за свешћу и бистрином,

„да будем сав, што сад сам бити рад“,

јер њега безгранична њена нежност не усрећава толико, колико га управо задављује. Јава ипак није са свим једнака фантому. Он гледа да јој љубав врати љубављу; заман; на сва врата куца најпре несигурно чуђење, па онда сумња, и најзад кајање. Чезња га вуче у завичај а кад би био њен, морао би остати на Лезбу; својту, пријатеље, завичај морао би жртвовати жени, којој се диви, по не може за њом да се занесе; с унутрашњом муком осећа, како бива све то хладнији, што се више труди, да изгледа топлији.

(Свршиће се)

КЊИЖЕВНА ПОЛЕМИКА

КОЈЕГ ЈЕ ДАНА ГОДИНЕ 1848 БИО ПРВИ НАПАДАЈ НА СРПСКИ СТАН У СЕНТОМАШУ?

На основи више штампаних а и архивалних извора рекао сам у своме приказу Голупских „Успомена из народног покрета 1848 и 1849 г.“, а на име на 136 стр. овогодишње 178 књиге „Летописа Матице Српске“, да је први нападај на српски стан у Сентомашу био 2 (14) јула (у понедељак), а не 28 јуна (10 јула, у петак) 1848 год.,*) као што то мисли г. Јов. Стефановић Виловски, а сад и г. Голупски.

На стр. 575 „Стражилова“ за 1894 год., бр. 36, одбија г. Јов. Стефановић Виловски моје изворе, па и архивалне, те се и на даље придржава овог последњег дана, позивајући се на свој извор, на Перу Бигу и на г. Голупског. Али се није у мојим разлозима увукла једна крупна, што би се могла и морала исправити, него баш код г. Јов. Стефановића Виловског, односно код његова извора. За моју тврдњу говоре очевидци и њини непобитни оновремени писмени искази, па и сам покојни капетан Тодор Боснић, за којег баш и г. Јов. Ст. Виловски вели да је у погледу прве одбране Сентомаша он најбистрији и најпоузданији извор („Стражилово“ за год. 1894, бр. 28, стр. 446).

Године 1848 било је свега три озбиљнија нападаја на српски стан у Сентомашу. Као што нам и сам г. Јов. Ст. Виловски**) вели, био је трећи нападај 9 (21) септембра, а други 7 (19) августа; остаје у питању само још дан првог нападаја.

*) Додајем овде и недељне дане због тога, да би се они, који су у овом ратном догађају учествовали, лакше могли сетити, који од тих датума одговара истини.

**) „Изв. живота и т. д.“, стр. 56, 62 и 64.

Да је тај први нападај био на дан 2 (14) јула 1848 год., кажу нам поуздано:

- 1) Мађарска лагер-команда у Старом Врбасу у званичном извештају од 4 (16) јула 1848 год. на генерал-команду у Петроварадину (писмени извор у бечкој ратној архиви, Acten des slavonischen General-Commandos, Fasc. VII, Nr. 64 а);
- 2) подмаршал Вехтолд у званичном извештају из Старог Бечеја од 4 (16) јула 1848 г. на генерал-команду у Темешвару (писмени извор у бечкој ратној архиви, Acten des serb.-banat. General-Commandos, Fasc. VII, Nr. 39 е);*
- 3) покојни потпуковник Сурдучки у своме већ доста познатом извештају од 20 јула (1 августа) 1848 г., а и у „Догађајима из српског покрета 1848 и 1849 г.“ („Наше Доба“ за 1889 год., бр. 95);
- 4) Капер у „Die serbische Bewegung in Südungarn“, Берлин, 1851, стр. 124 (Здравковићев превод „Српски покрет у јужној Угарској“, Београд, II део, 1879 г., стр. 110), а по овоме и у Павловићеву преводу Пикотова дела „Срби у Угарској“, Нови Сад, 1883, стр. 242;
- 5) ц. и кр. ратно министарство у званичном издању „Chronologische und alphabethische Zusammenstellung aller jener seit dem Jahre 1848 auf den verschiedenen Kriegsschauplätzen vorgekommenen Affären, an denen k. k. Truppen Theil genommen haben“;

*) Извод овог извештаја штампан је у „Wiener Zeitung“ у од 13 (25) јула 1848 год., бр. 204, стр. 233.

- 6) Ванчек у „Specialgeschichte der Militärgrenze“, Беч, 1875, IV део, стр. 205, по прилозима за историју петроварадинске крајишке регименте;
- 7) Др. Швикер у „Geschichte der österreichischen Militärgrenze“, Беч и Тешен, 1883, стр. 326;
- 8) Др. Тим у „Délmagyarország önvédelmi harca 1848—1849-ben“, Сомбор и Будимпешта, 1887, стр. 105, по „Közlöny“-у за 1848 г., бр. 40;
- 9) покојни шајкашки капетан Јаша Добановачки („Наше Доба“ за 1894, г., бр. 64), који је био у свима бојевима у Сентомашу 1848 год.;
- 10) и сам покојни капетан Тодор Боснић у својој „Relation über die unter dem Commando des Gefertigten stattgefundenen Gefechte bei und um St. Tomas in Bacska im Jahre 1848“, као што је г. Мојо Медић у „Стражилову“ за 1894 г., бр. 26, стр. 415, саопштио.

Напротив пак, да је први нападај на српски стан у Сентомашу био већ 28 јуна (10 јула) 1848 год., читао сам до сада само на 30 и 53 страни књиге „Erlebnisse eines k. k. Officiers etc.“ (или „Изъ живота едногъ ц. к. официра и т. д.“) од г. мајора Ј. Стефановића Виловског, а сад и на 23 стр. „Успомена“ г. Новака Голупскога, иначе нигде више. Као извор за оно, што је г. Ј. Ст. Виловски о Сентомашу написао, били су му податци Пере Биге („Стражилово“ за 1894 г., бр. 28, стр. 446). Но може ли нам и у овом питању бити Пера Бига одлучан извор? Ја мислим да не може, јер он није био учесник и очевидац тога догађаја. Морамо се, дакле, пре придржавати очевидаца и оновремених писа их извора.

Још мање можемо се ослонити на г. Голупског, ма да је он очевидац. Као што сам у приказу његових „Успомена“ у овогодишњем „Летопису Матице Српске“ навео, г. Голупски је у овим својим „Успоменама“, што се тиче хронологије и датума, на више места замрсио и помутио своје причање, јер он није водио редован дневник о оновременим

догађајима. Он је, шта више, као што то на 3 страни својих „Успомена“ и сам признаје, те успомене и догађаје побележио тек после свога повратка из бежаније 1849 г. у Сентомаш. Није, дакле, никакво чудо, ако је он и датум овог догађаја заборавио те га је, у оскудици и других извора, из споменуте књиге г. Ј. Ст. Виловског у своје „Успомене“ пренео, не разбирајући, је ли баш тако.

Ја држим, да је г. Голупски могао пре на датум прве одбране Сентомаша заборавити, него ли ц. к. капетан и народни пуковник Стеван Сурдучки, кад је свој званични извештај о овом догађају већ 20 јула (1 августа) 1848 год., дакле само на осамнаест дана после тог боја, писао, а то важи и за друге моје писане изворе.

Са обзиром на ово не може се нико ни томе чудити, што г. Голупски није споменуо, да је на дан прве одбране Сентомаша ту био и Сурдучки. Овај је ту био само један дан, а Боснић читаво лето.

Са г. Јов. Ст. Виловским велим и ја, да би у овом спорном питању требало да подигну свој глас и сами Сентомашани, који су у овом боју учествовали и још живи, а не да се оно расправља међу Бечом и Прагом. Али морамо бити доследни. Кад верујемо другима нашим јунацима из онога доба, да је оно истина, што су они као очевидци сами написали, за што онда да не верујемо и покојном Стевану Сурдучком? А он је сам рекао, да је на дан прве одбране Сентомаша био у овом стану и да је та одбрана била 2 (14) јула 1848 год. Иначе бисмо морали рећи, да је његов извештај од 20 јула (1 августа) 1848 год. на српски главни одбор лажан, а у такву тврдњу — мислим — не може се нико упустити. Ако се не би Сурдучком веровало, е онда нам се не би могло замерити, кад би и у друге очевидце сумњали те рекли, да се и на њих не можемо ослонити. Онда се у опште не би могло ништа веровати.

У Прагу 6 септ. 1894

А. Букић

К О В Ч Е Ж И Ћ

КЊИЖЕВНЕ БЕЛЕШКЕ

— М. Ј. — У деветој књизи књижевних радова архимандрита *Н. Дучића* изишла је његова *Историја српске православне цркве*. Као што је оно славни кондомски епископ Босије у другој половини XVII века васпитао француског дофена и написао у ту сврху историју света у црквеном духу, тако је и нашем архимандриту Дучићу пала у део част, да предаје историју српске цркве, српском краљу Александру.

Та предавања пружио је он у сажетом опису као Историју српске православне цркве, и наменио је у предговору српским богословима. У српској књижевности од давна се осећа потреба добро написане историје српске цркве, али се до најновијег времена не нађе српско перо, да је напише. Лане међу тим добисмо прву књигу Историје српске цркве *Н. Ружичића*, а пре кратког времена угледа света и Дучићево дело. Ружичићева историја међу тим није добра поред свет

тог, што је онако похвали „Србобранов“, и поред свег тог, што је онако покуди „Венчев“ критичар. На другу књигу *Тода дела* — а тим књижевним методом могли би се на основу ма како мршаве грађе нанавати силни томови — ми смо радознали. О Дучићевој историји међу тим може се овбиљно говорити, и ако је и у њој пуно недостатака. У њој је до душе изнесено доста резултата историског испитивања домаћих и страних радника на том пољу, али често непотпуно, површно и несистематично. Доста је међу тим и научних резултата, који нису наведени. Унутрашњој историји српске цркве није поклоњена готово никаква пажња, а то је важнији, поучнији и занимљивији део. Истина је, да је унутрашње стање српске цркве у прошлости слабо осветљено, оскудевају извори, али је требало бар познате употребити, а изоставити ствари, које не спадају овамо. Што да се у историји српске цркве у засебним заглављима говори н. пр. о крунисуњу краља Радослава, о протесту угарског краља против проглашења српске краљевине, па — опет у засебним одељцима — о бугарској првој архиепископији у Преслави, о првој и другој патријаршији, о развоју хришћанске цркве на источно и западно, о јересима, из којих је постала богумилска и т. д., кад то снада у српску политичку или опћу црквену историју. Добило би се у простору и тим, ако би се у опису живота и рада св. Саве изоставиле непотребне ситнице из житија светитељева, кад се не би цитирали говори, који ће пре бити да су измишљени, реторски украси, тако мили писцима житија, него поуздани историски подаци, кад би се избегла понављања, којих је доста, и изоставила нагађања и рефлексije, које нису увек најсретније (гл. стр. 17, 151 и т. д.). Тај би се простор могао испунити н. пр. тачнијим (а не овако ништавим) прегледом културних и религиозних одношаја у животу словенских народа пре примања хришћанства, а то не би било тешко после радова једног Крека, Маретића. Нодила и т. д.; темељнијим чланком о богомилима, тумачењем чланака у Законику Душанову, служећи се радовима Рачкога, Кретића, Новаковића и т. д.; потпунијим прегледом српске црквене књижевности и тако даље, јер не могуће је изређати, шта би још ваљало додати у појединим одељцима, заглављима и реченицама, а доста би ваљало. Грађа уз то није како ваља сређена. Писац не вази ни на примитивни хронолошки ред, којег је предузео да се држи. Већ у првом периоду говори о догађајима, који спадају у трећи. Исто тако слаб ред у мислима чини нека заглавља те су збркана н. пр. служба у српској цркви на старословенском језику (стр. 12). Недостатак је даље, што писац не цитује изворе. Ако се у предговору није хтео одужити другим радицима на овом пољу, требао је са захвалом споменути бар име Е. Голубинскога, којег се Очерком црквене историје бугарске, српске и румунске и он послужио, као што ће се служити и у будуће историчари српске цркве, јер писац не беше кадар да се користи свима врлинама тога дела и да га антиквира. Невешто по нешто вадећи а по нешто изостављајући пада у непотпуности, које шкоде угледу рада му, н. пр. на стр. 52 почиње Историју српске православне цркве у Босни тим, да су Срби, који се настанили у њој у VII веку, и сада верски подељени на троје, а не каже, како је било у времену, о ком хоће да говори (као Г. на стр. 567). На и у појединим деловима требао је писац бар на оним местима цитирати изворе, где се изнесе у науци непризнате и непотврђене ствари н. пр. на стр. 21—22 наводи писац, да је папа Вигилије признао автокефалност од цара Јустинијана основаној архиепископији Јустинијане Прве и да су то потврдили и његови наследници, на име Григорије Велики. На основу чега тврди то писац? Нама је познато, да је Вигилије признао архиепископији првојустинијанској „заступништво свете столице“, а и остале папе, па баш Григорије Велики, гледали су на архиепископе првојустинијанске као и на остале митрополите своје и вршили су над њима патријарашку јурисдикцију. Осим тога доста је омашака и у материји и форми, али овде у појединости не можемо се упуштати. Међу

формалним можемо истаћи погрешке у цитатима из класичких језика: махна већине београдских писаца. Оне остају и у исправци штампарских погрешака. Ако се за то ту, да демонстрирају незнање старих језика наше прекосавске браће, боље их је изоставити. Жао нам је, што ни у Дучићевој историји српске цркве не добисмо дело, које би како ваља одговорило својој намени.

С М Е С И Ц Е

(Афоризми о уметничком стварању.)

Пре две године изашла је на немачком језику књига с натписом „Vox humana“, у којој анониман писац износи своје назоре о многим веома занимљивим предметима. У десетом одељку говори о стварању и о том међу осталим вели овако: Ко се око какве ствари онако баш из основа намучи, тај брзо опази, како је мало света, који се одиста труди. На питање, кад човек обично ствара, одговара тај анонимус овако: Кад се крене ветар и вали, узбурка се дно мора те изнесе горе, што је било доле: шкољке, траве и камење. Тако је и с душом. По дугој омари, у којој је посматрала, осећала, кушила, крене јој огледало ма какав доживљај, пут, узбуђење, бол, те сад наједаред изађе на видело, што је лежало онде доле и што је расло у мраку. Ту онда није чудо, што душа сад не зна већ шта ће од тешкога стварања. Све то не ствара се управо тек сад, све је то већ постојало и само га је бура усумесчала те дигла горе. Но онај, који ствара, сав изненађен гледа то благо, за које донде ни сам није знао. Часи стварања јављају се напрасно, неједнако; то су кратки изливи, у којима се нагло излије оно, што је одавна било застало. Подозриво је стварање оних, који себи у свако доба могу да нареду да стварају, који сваки дан у одређене часе стварају, који никад не ће најпре да се приберу, никад не ће да се одморе. То није никакво стварање, њихови су створиви без живота, умешени од иловаче. Часе стварања мора човек стрпљиво дочекати, јер не може ништа учинити да их пожури. Друго је то, довршити, истесати, дотерати створове; ту има много мукe, много дурашња, правилна труда, много заната и лупања камена. Ту не треба часова одушевљења, ту не треба Бог да нам је близу. Ко нема тог труда, тај не ће створити ништа савршено. Ко хоће да ствара, мора самоћу звати у помоћ. Док човек још купи, снаша, грађе тражи, мисли преврће, дотле слободно нека лута по свету, нек одлази међу свет, нек распитује за све нове и најновије, старе и најстарије ствари. Но је ли му дух накупио доста и предоста мисли и осећаја те сад хоће да ствара, онда се мора приорити и наметно ће урадити, ако се сам самцит затвори. Што сигурније затвори све отворе, на које би се могао излити дух и снага, то се они све силније тискају до часа, кад ће избити у стварање, то се они пуније, бурније излију, чим се отвори тај један вентил. Уметници, који стварају, ваља да умеју и уметност спавања, као најбољег средства за напнаду потрошене снаге, иначе ће се истрошити сувише брво. Оно су највереднији људи, који најслађе спавају. — О плодovitости се анонимус изражава овако: Многи песници мисле, да у уметности зачетак и рођење морају пасти у исти дан. Сувише су нестрпљиви а да би девет месеци носили у себи заметак. Кад им замеримо што прерано рођеној деци, они се онда познају на Калдерона, Лопе-де-Вега и друга чудеса тропске плодovitости. Бране се тим, што веле, да њима много писање мора много лакше пасти него онима, који за пробираче слушаоце морају да пишу у китњастим стиховима. А данас — по на довољно је познато, да човек мора бити немаран, ако хоће да се допадне те да се за стил и облик не мора баш прекомерно бринути. Па зар онда, веле, није неправедно, пребацити њима плодovitост, којој се у других дивимо? Но само кад њихова плодovitа журба не би рађала тако слабувану децу. Пишите ремек-дела па ће вам се опростити, ма их за један дан створили.

САДРЖАЈ: Песништво: Орлу *. Сан. Шкврца. Дневник једне жене. — Уметност: Ђоакино Росињи. — Књижевност: Грил парцеров „Сафа“. Књижевна полемика: Којег је дана године 1848 био први нападај на српски стан у Сенто-машу? — Ковчежић: Књижевне белешке. Смесице.